

Słownik terminów bibliotecznych (opracował: Tomasz Drzazga)

Adnotacja - zwięzła charakterystyka dokumentu dotycząca jego treści i cech pozatreściowych specyficznych dla danego dokumentu, towarzysząca jego opisowi bibliograficznemu lub bezpośrednio tekstowi dokumentu. rozróżnia się: adnotację wyjaśniającą, zawartościową, księgoznawczą, zalecającą.

Adres wydawniczy - zespół danych określających miejsce i datę wydania dokumentu oraz nazwę wydawcy, umieszczony najczęściej na dole karty tytułowej wydawnictwa lub na jej odwrocie. Zob. też **Metryka książki**

Akapit - wcięcie przy lewym marginesie, wydzielające odrębną część całości treściowej. Poprawnie zbudowany akapit zawiera jedną myśl.

Akcydens - druk okolicznościowy, użytkowy lub informacyjny (np.: ulotka, kalendarz, instrukcja, program, formularz, bilet, karta pocztowa, prospekt) nie będący książką ani czasopismem.

Almanach - rocznik zawierający kalendarium wzbogacone informacjami lub poradami, czasem krótkimi opowiadaniem oraz materiałami o charakterze kronikarskim lub antologia zawierająca materiały z jednej dziedziny sztuki lub nauki, których wspólną cechą jest czas powstawania.

Aneks - dodatek, załącznik uzupełniający tekst główny.

Anonim - utwór autora, którego nazwiska nie udało się ustalić.

Antykwariat - sklep z antykami, np. dziełami sztuki, księgarnia specjalistyczna ze starymi publikacjami.

Aparat naukowy wydawnictwa - zespół elementów wydawnictwa (publikacji naukowej) stanowiących wykazanie źródłowych materiałów cytowanych, omawianych bądź wykorzystywanych przez autora. Należą do nich przypisy, bibliografia załącznikowa, aneksy, odnośniki do innych tekstów.

Archiwum - miejsce przechowywania dokumentów archiwalnych.

Artykuł - utwór naukowy, publicystyczny, literacki, będący samodzielną częścią większej całości (np. czasopisma, wydawnictwa zbiorowego); z reguły omawia problem, wyprowadza wnioski i uogólnienia, zmierzając do udowodnienia postawionej tezy lub uzasadnienia postulatów. Rodzaje artykułów: wstępny, redakcyjny, dyskusyjny, polemiczny, okolicznościowy, popularnonaukowy.

Atlas – zbiór map, planszy, tablic, ilustracji, wybranych tematycznie (np. atlas Europy) i wydanych w postaci luźnego kompletu, książki drukowanej lub programu multimedialnego.

Autograf - własnoręczny podpis lub pismo określonej osoby.

Autor – twórca dzieła.

Baza danych – zbiór danych wraz z oprogramowaniem umożliwiającym ich wykorzystanie, przeszukiwanie z uwzględnieniem różnych kryteriów.

Bedeker – książka, przewodnik dla turystów (nazwa pochodzi od nazwiska niemieckiego wydawcy – K. Baedekera – który od 1836 roku publikował w wielu językach popularne przewodniki).

Beletrystyka – utwory literatury pięknej, głównie powieści, nowele, opowiadania.

Bibliofilstwo – zamiłowanie do zbierania książek, kolekcjonowania rzadkich i cennych druków.

Bibliografia – uporządkowany (np. alfabetycznie, chronologicznie) spis dokumentów dobranych według określonych kryteriów. Wyróżniamy bibliografię: adnotowaną, bieżącą, narodową, osobową, załącznikową.

Bibliografia adnotowana – bibliografia, w której opisy bibliograficzne uzupełnione są adnotacjami, czyli informacją o treści.

Bibliografia osobowa – bibliografia rejestrująca utwory jednego autora lub książki o autorze i recenzje jego dzieł.

Bibliografia retrospektywna – bibliografia rejestrująca materiały opublikowane w oznaczonym zamkniętym okresie czasu.

Bibliografia załącznikowa – bibliografia będąca spisem źródeł, które autor wykorzystał przy pisaniu utworu, pracy naukowej lub które poleca czytelnikowi jako związane z tematem pracy.

Biblioteka – instytucja powołana do gromadzenia, opracowywania, przechowywania i udostępniania materiałów bibliotecznych. Rodzaje bibliotek: publiczne, szkolne, naukowe, pedagogiczne. Pierwsze biblioteki powstawały od III w. p.n.e. w Egipcie, Chinach, Babilonii, Grecji i Rzymie. W Polsce pierwsze biblioteki katedralne powstały w XI w.; pierwsza biblioteka uniwersytecka – Biblioteka Jagiellońska. Ponieważ historia Biblioteki Jagiellońskiej powiązana jest nieodłącznie z historią samego Uniwersytetu Jagiellońskiego, stąd też za datę jej utworzenia uznaje się rok 1364.

Biblioteka cyfrowa (także: internetowa, wirtualna, elektroniczna) – usługa internetowa umożliwiająca udostępnianie w sieci publikacji cyfrowych takich jak czasopisma elektroniczne lub e-booki, a także zdigitalizowanych tradycyjnych publikacji papierowych (czasopism, książek, map, zdjęć itp.).

Biblioteka Narodowa – biblioteka odpowiedzialna za gromadzenie, opracowywanie i trwałe przechowywanie pełnej produkcji wydawniczej państwa (kraju) oraz wydawnictw zagranicznych dotyczących państwa. Biblioteka narodowa w Polsce została powołana do życia w 1928 roku.

Biblioteka publiczna – biblioteka ogólnodostępna, posiada zbiory o charakterze uniwersalnym.

Biblioteka szkolna – biblioteka służąca poprzez swoje zbiory i działalność pedagogiczną realizacji programu nauczania i wychowania uczniów oraz kształceniu i doskonaleniu zawodowemu nauczycieli.

Biuletyn – wydawnictwo o określonej lub nieokreślonej częstotliwości ukazywania się, służące do użytku wewnętrznego instytucji lub organizacji, często w postaci broszury.

Blok książki - zasadnicza część książki, czyli zadrukowane arkusze, złożone i zszyte (sklejone) w kolejności bez okładki.

Broszura – książka niewielkiego formatu i objętości – do 64 stron; często nieoprawiona.

Copyright – „prawa autorskie zastrzeżone przez”; formuła umieszczona na odwrocie karty tytułowej wraz z nazwą właściciela prawa autorskiego i wskazaniem roku pierwszego wydania. Oznaczone przez abrewiaturę © (litera C w okręgu) zostało wprowadzone przez Stany Zjednoczone w ustawie o prawach autorskich z roku 1909.

Cymelia – grupa zbiorów bibliotecznych szczególnie cennych.

Chronologiczna kolejność - oznaczanie wydarzeń, zjawisk według przyjętego podziału czasu , (chronologia z grec. chronos - czas, logos - słowo, nauka).

Czasopismo – wydawnictwo periodyczne; tygodnik, dwutygodnik, miesięcznik, kwartalnik, półrocznik, rocznik. Ze względu na treść dzielą się na: popularnonaukowe, naukowe, społeczno-polityczne, społeczno-kulturalne, literackie, techniczne, itp. Zob. też **Periodyk**

Czytelnia – odrębne pomieszczenie lub wydzielone miejsce w bibliotece przeznaczone do korzystania z księgozbioru podręcznego na miejscu.

Dedykacja – tekst, zazwyczaj krótki, skierowany do ofiarowanego przez ofiarodawcę, a także informacja na temat osoby, której autor poświęca swoje dzieło.

Diariusz – dziennik, skrótowy zapis bieżących wydarzeń z życia publicznego lub prywatnego.

Digitalizacja - (ucyfrowienie) – wprowadzenie do pamięci komputera tradycyjnych, drukowanych lub rękopiśmiennych materiałów bibliotecznych lub archiwalnych w postaci danych cyfrowych metodą skanowania.

Drugi obieg wydawniczy – wydawnictwa sporządzane i rozprowadzane nielegalnie, poza cenzurą.

Dublet – drugi albo dalszy egzemplarz książki w zbiorach bibliotecznych.

Dział czasopisma – stała część czasopisma wyodrębniona ze względu na tematykę, źródło informacji, gatunek dziennikarski, funkcje lub adresata; z reguły wyróżniony odrębnym elementem graficznym, często także tytułem.

Działalność informacyjna biblioteki – rodzaj usług, mających głównie formę informacji bibliograficznej, bibliotecznej, katalogowej lub rzeczowej.

Edukacja czytelnicza – zajęcia prowadzone w bibliotece, których celem jest przygotowanie grupy potencjalnych użytkowników biblioteki do samodzielnego korzystania ze zbiorów bibliotecznych, właściwego posługiwania się warsztatem informacyjnym biblioteki.

Ekslibris – artystycznie skomponowany znak własnościowy książki z nazwiskiem i symbolicznym znakiem właściciela lub nazwą instytucji, odbity na kartce przyklejanej na wewnętrzną stronę okładki.

Encyklopedia – wydawnictwo zawierające zbiór wiadomości ze wszystkich dziedzin wiedzy lub jednej dziedziny, uporządkowanych najczęściej alfabetycznie.

Errata – wykaz błędów i pomyłek dostrzeżonych w trakcie druku lub bezpośrednio po jego zakończeniu, opublikowany najczęściej w postaci osobnej kartki.

Felieton – krótki utwór publicystyczny, zawierający komentarz dotyczący tematyki społecznej, politycznej, obyczajowej lub kulturalnej – związanej z aktualnymi wydarzeniami.

Fiszka - pojedyncza kartka do sporządzania notatek.

Format książki – wysokość grzbietu książki mierzona w centymetrach.

Gazeta – dziennik, wydawnictwo periodyczne ukazujące się co najmniej dwa razy w tygodniu, zawierające informacje o wydarzeniach aktualnych, interesujących szerokie kręgi czytelników.

Hasło – wyraz decydujący o zaszeregowaniu treści w słowniku, encyklopedii lub katalogu przedmiotowym.

Hieroglify - najwcześniejszy rodzaj pisma starożytnego Egiptu. Znaki pisma hieroglificznego mają charakter "ikoniczny" (obrazkowy).

Iluminacja - malarskie zdobienie rękopisów.

Ilustracja – reprodukcja rysunku, wykresu mapy, fotografii, dzieła malarskiego itp. stanowiąca uzupełnienie tekstu.

Indeks też **skorowidz** – wykaz terminów dołączony do wydawnictwa, zawierający hasła występujące w tekście i miejsca, w którym dane hasło się znajduje; ułatwia szybkie docieranie do poszukiwanych w książce informacji; umieszczany zazwyczaj pod koniec pracy.

Inicjał – pierwsza litera tekstu w rękopisie lub druku, wyróżniona wielkością lub zdobieniem początkowe litery imienia i nazwiska; często ozdobnym drukiem. Też: pisownia imienia lub nazwiska w postaci skrótu ograniczonego do początkowej litery zakończonej kropką.

Inkunabuł – każdy druk wydany do roku 1500.

Inskrypcja – stary napis (np. hieroglif, runy) wryty w twardym materiale (np. w kamieniu lub metalu).

ISBN – międzynarodowy znormalizowany numer książki: International Standard Book Number; dziesięciocyfrowy symbol nadawany od 1971 roku wszystkim książkom ukazującym się na świecie.

ISSN – Międzynarodowy Znormalizowany Numer Wydawnictwa Ciągłego: International Standard Serial Number; symbol nadawany każdemu wydawnictwu ciągłemu - obowiązuje od 1975 roku.

Jednostka biblioteczna – wolumen (egzemplarz książki), zwój map, płyta, dyskietka itp.

Karta katalogowa – znormalizowany opis dokumentu sporządzony na kartach lub w komputerze; zawiera dane o autorze, tytuł dokumentu, opis bibliograficzny.

Kartoteki biblioteczne – znormalizowany opis fragmentu dzieła zwartego lub artykułu z czasopisma; często zawiera informacje o treści.

Katalog alfabetyczny – zbiór kart katalogowych ułożonych według nazwiska autora; w przypadku pracy zbiorowej wyróżnikiem jest tytuł dzieła.

Katalog biblioteczny – wykaz książek i innych dokumentów gromadzonych w bibliotece, uporządkowany w sposób ułatwiający ich wyszukiwanie (alfabetyczny, tytułowy, przedmiotowy).

Katalog komputerowy – katalog biblioteczny opracowany w komputerowym systemie.

Katalog przedmiotowy – rodzaj katalogu bibliotecznego; szereguje opisy katalogowe według treści dzieła w porządku alfabetycznym haseł, którymi są tematy wraz z określnikami.

Katalog tytułowy – zbiór kart katalogowych ułożonych alfabetycznie według tytułów dzieł.

Kodeks – stara książka rękopiśmienna mająca postać luźnych kart, spojonych ze sobą na grzbiecie, przytwierdzonych do drewnianych okładek.

Kolportaż – rozprowadzanie (sprzedawanie) wydawnictw wśród odbiorców (prenumeratorów).

Komputerowe systemy biblioteczne – specjalistyczne programy informatyczne automatyzujące procesy biblioteczne. W polskich bibliotekach szkolnych najpopularniejsze są systemy MOL, SOWA, PROGMAN.

Komputeryzacja bibliotek – działania polegające na zastosowaniu w bibliotekach różnorodnych technik komputerowych, które mogą służyć automatyzacji procesów bibliotecznych oraz tworzeniu własnych baz danych.

Książka – dokument zawierający tekst utrwalony graficznie najczęściej w postaci kodeksu, o określonej liczbie stron, zawierający utrwaloną myśl ludzką.

Księgarstwo – dział handlu zajmujący się hurtową i detaliczną sprzedażą książek.

Księgozbiór podręczny biblioteki – celowo dobrana i wydzielona w czytelnicy lub pracowni część zbiorów bibliotecznych składająca się głównie z wydawnictw informacyjnych, udostępniana na miejscu.

Kwerenda – zapotrzebowanie użytkownika na informację indywidualną do biblioteki. Wymaga poszukiwania w katalogach i kartotekach bibliotecznych, bibliografiach oraz innych źródłach informacji.

Leksykon - słownik o charakterze encyklopedycznym. Jest formą pośrednią pomiędzy słownikiem opisującym hasła czysto definicyjnie, a encyklopedią, zawierającą artykuły bogato opisujące przedstawiane tematy.

Literatura naukowa – część piśmiennictwa specjalistycznego, przeznaczonego dla wąskiego kręgu odbiorców.

Literatura piękna – część piśmiennictwa, w której dominuje funkcja estetyczna. Podstawowymi rodzajami literatury pięknej są epika, liryka i dramat.

Literatura popularno-naukowa – jeden z rodzajów piśmiennictwa; upowszechnia zagadnienia naukowe w formie przystępnej dla szerszego kręgu odbiorców.

Magazyn – czasopismo, w którym istotnym elementem jest warstwa ilustracyjna. Artykuły w magazynie są krótkie i łatwe w odbiorze.

Metryka książki – zbiór danych dotyczących produkcji książki (miejsce, rok i kolejność wydania, data podpisania do druku, miejsce druku, wysokość nakładu, cena itp.) umieszczonych na odwrocie karty tytułowej lub na ostatniej stronie książki.

Miniatura - ręcznie malowana ilustracja barwna w tekście rękopiśmienniczym.

Motto – cytat umieszczony przed częścią główną utworu, związany z jego treścią lub ideą przewodnią.

Nakład – liczba egzemplarzy jednego wydania opublikowanego utworu.

Nota wydawnicza – informacja o okolicznościach wydania utworu.

Notatka – krótki tekst, uwaga, spostrzeżenie zapisane w celu zapamiętania treści; może mieć formę cytatu, planu, streszczenia, konspektu, wyciągu.

Obwoluta – dodatkowa okładka na wydawnictwo; wykonana z papieru, kartonu lub tworzywa, zazwyczaj barwnie ilustrowana. Służy do celów reklamowych, informacyjnych i ochronnych.

Odsyłacz – zapis pomocniczy stosowany w bibliografiach, indeksach, encyklopediach, słownikach, prowadzący do określonego terminu.

Okładka – zasadnicza część oprawy wydawnictwa; zabezpiecza przed zniszczeniem oraz pełni funkcję informacyjną i ozdobną.

Opis bibliograficzny – uporządkowany według określonych zasad zespół danych o dokumencie służących do jego identyfikacji.

Opis katalogowy - opis egzemplarza dokumentu znajdującego się w bibliotece sporządzony według określonych norm.

Paginacja – numeracja stron wydawnictwa lub rękopisu.

Pagina żywa - wiersz umieszczony nad kolumną druku; w encyklopedii lub słowniku wyznacza pierwsze i ostatnie hasło na stronie.

Papirus – roślina rosnąca w Egipcie, z której w starożytności produkowano materiał pisarski.

Pergamin - materiał pisarski wyrabiany ze skóry zwierząt.

Periodyk - czasopismo o regularnej częstotliwości ukazywania się. Ze względu na to, że część czasopism wydawana jest regularnie, periodyk jest w praktyce synonimem czasopisma.

Pismo – usystematyzowany zbiór znaków symbolicznych, obrazkowych, wyrazowych, sylabowych służący do graficznego zapisywania informacji i myśli.

Posłowie - tekst na końcu książki poruszający lub wyjaśniający zagadnienia związane z jej treścią, okolicznościami powstania itp.

Postscriptum – dopisek do listu, artykułu.

Praca zbiorowa – dzieło zbiorowe, wydawnictwo zwarte napisane przez więcej niż trzech autorów, objęte wspólnym tytułem.

Prasa – wszelkie publikacje periodyczne ukazujące się nie rzadziej niż raz do roku, a w szczególności gazety i czasopisma.

Prawo autorskie – przepisy prawne wydane z myślą o ochronie interesów twórców.

Prenumerata – zamówienie i zapłacenie z góry za czasopisma, gazety i inne wydawnictwa ciągle.

Prolongata - odroczenie terminu zwrotu materiałów wypożyczonych.

Przedmowa zob. **Wstęp**

Przypisy – komentarze, objaśnienia, uwagi dodatkowe autora lub wydawcy umieszczone w wydawnictwach piśmienniczych.

Pseudonim – zmyślane imię i nazwisko, przybrane np. przez pisarzy, poetów, artystów lub dziennikarzy.

Publicystyka – publiczna wypowiedź na aktualne tematy społeczne, kulturalne, polityczne, naukowe; stanowi jedną z podstawowych form działalności dziennikarskiej.

Regulamin biblioteki – zbiór wewnętrznych przepisów regulujących sprawy organizacji i funkcjonowania biblioteki, w szczególności jej usług i zasad korzystania ze zbiorów.

Reportaż – gatunek publicystyczno-literacki obejmujący utwory o charakterze sprawozdań z wydarzeń.

Reprint - powtórne wydanie dzieła z możliwie wiernym zachowaniem cech oryginału; również dodruk na tańszym papierze, opublikowany przez innego wydawcę; artykuły, eseje, prace wznowione oddzielnie, będące częścią większej całości.

Rewers - wypełniony i podpisany przez czytelnika blankiet, będący dowodem wypożyczenia np. książki, czasopisma itp.

Rękopis – tekst napisany ręcznie; także tekst pierwotny autora.

Rocznik statystyczny - periodyczne wydawnictwo urzędu statystycznego (w Polsce – Głównego Urzędu Statystycznego) zawierające najważniejsze informacje o jego mieszkańcach i gospodarce.

Scenariusz – tekst stanowiący podstawę do realizacji filmu, przedstawienia teatralnego lub radiowego.

Selekcja zbiorów bibliotecznych - wybór, według ściśle określonych kryteriów, książek, czasopism i innych materiałów w celu wycofania ze zbiorów bibliotecznych.

Seria wydawnicza - wydawnictwo ciągłe, którego poszczególne tomy są dziełami różnych autorów i posiadają własny tytuł. Tomy ukazują się nieregularnie, a związane są tytułem serii, przeważnie ciągłą numeracją oraz ustaloną szatą graficzną.

Skontrum (inventaryzacja, rewizja zbiorów) - kontrola zbiorów bibliotecznych w oparciu o księgi inwentarzowe związana z ustaleniem faktycznego stanu zbiorów i ujawnieniem braków.

Skorowidz zob. **Indeks**

Skrzydółko obwoluty – zagięta część obwoluty, na której zamieszcza się często informacje o autorze lub treści wydawnictwa w celu zachęcenia do zakupu.

Słowa kluczowe – słowa wybrane jako podstawa budowy katalogu przedmiotowego.

Słownik - zbiór wyrazów lub pojęć danego języka uszeregowanych najczęściej w układzie alfabetycznym, z wyjaśnieniami znaczeń w tym samym lub innym języku. Wyróżniamy słowniki rzeczowe poświęcone określonym dziedzinom wiedzy, np. *Słownik medyczny* i językowe: ogólne np. *Słownik języka polskiego*, specjalne np. *Słownik terminów literackich* i przekładowe np. *Słownik polsko-angielski*.

Spis treści – wykaz części składowych wydawnictwa; może zawierać takie elementy jak np. wstęp, rozdziały, podrozdziały, indeksy, przypisy, bibliografię załącznikową, ilustracje, tablice, mapy.

Starodruki – wydawnictwa opublikowane przed rokiem 1801.

Stopka redakcyjna - informacja o składzie, organizacji i adresie redakcji, wydawcy, o nakładzie, warunkach prenumeraty. Wyodrębniona jest graficznie, umieszczona zwykle u dołu ostatniej kolumny czasopisma lub gazety.

Sygnatura biblioteczna – umowne oznaczenie określające miejsce przechowywania dokumentu w bibliotece. W bibliotekach szkolnych może mieć symbol literowy lub cyfrowy według Uniwersalnej Klasyfikacji Dziesiętnej.

Tekst główny – tekst podstawowy opublikowanego utworu; może być podzielony na działy, rozdziały, paragrafy i artykuły.

Tytułatura – ogół danych służących do identyfikacji wydawnictwa, umieszczonych w przypadku czasopisma i gazety na pierwszej stronie, w przypadku książki – na karcie tytułowej i w metryce.

Uniwersalna Klasyfikacja Dziesiętna (UKD) – międzynarodowy system klasyfikacji rzeczowej nauk i dokumentów bibliotecznych, wykorzystywany w katalogach systematycznych, zbudowanych na zasadzie podziału dziesiętnego. Służy do systematyzacji opisów dokumentów w bibliotecznych katalogach, kartotekach, bibliografiach; może być wykorzystywana do ustalenia sposobu rozmieszczenia zbiorów na półkach.

Vademecum – książka zawierająca podstawowe wiadomości z wybranej dziedziny.

Warsztat informacyjny biblioteki – zbiór dokumentów, urządzeń, napisów składających się na system informacyjno-wyszukiwawczy biblioteki.

Winieta - ozdobna kompozycja rysunkowa, zazwyczaj małych rozmiarów, na początku lub na końcu książki, rozdziału.

Wolumin – pojedynczy oprawiony egzemplarz druku (książka).

Wstęp – tekst umieszczony z reguły na początku utworu; napisany przez autora, wydawcę, tłumacza lub inną osobę; zawiera informacje dotyczące powstawania utworu oraz jego problematyki.

Wydawca – osoba odpowiedzialna za merytoryczne przygotowanie publikacji.

Wydawnictwo – opublikowane dzieło, czasopismo, też instytucja prowadząca działalność wydawniczą.

Wydawnictwo ciągłe – wydawnictwo o nieprzewidzianym z góry zakończeniu, ukazujące się w określonych odstępach czasu – np. periodyki, wydawnictwa seryjne i zbiorowe.

Wydawnictwo zwarte - wydawnictwo ukazujące się jako całość lub wydawane sukcesywnie w kolejnych woluminach przy przewidywanym z góry zakończeniu.

Zestawienie tematyczne – spis tematyczny, opracowanie zawierające bibliografię dokumentów na określony temat.

Zwój – najstarsza forma książki, znana od IV tysiąclecia p.n.e. Najwcześniej pojawiły zwoje papirusowe (Egipt, Grecja), następnie pergaminowe (Rzym, Bizancjum) i papierowe (Bliski Wschód).